

تبیین مبانی تربیت سیاسی و اجتماعی در اندیشه‌های دیویی و مطهری به منظور تدوین الگوی تربیت شهروندی برای آموزش و پرورش

ابراهیم صحرانشین*

سید احمد هاشمی**

عباس قلتاش***

مختار رنجبر****

چکیده

هدف از انجام پژوهش حاضر، تبیین مبانی تربیت سیاسی و اجتماعی در اندیشه‌های جان دیویی و مطهری به منظور تدوین الگوی تربیت شهروندی بود. روش پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر گردآوری داده‌ها، روش آمیخته اکتشافی بود. مشارکت‌کنندگان در این پژوهش در بخش کیفی شامل متخصصان و صاحب‌نظران تعلیم و تربیت بود که از بین آن‌ها تعداد ۱۷ نفر با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. همچنین، در بخش کمی، جامعه آماری پژوهش شامل کلیه دبیران دروس مطالعات اجتماعی و جامعه‌شناسی شهرستان بندرلنگه به تعداد ۱۵۰ نفر بود که با استفاده از جدول مورگان و روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای با تخصیص متناسب تعداد ۱۰۸ نفر به‌عنوان حجم نمونه انتخاب شدند. اطلاعات موردنیاز در بخش کیفی با مصاحبه ساختاریافته و در بخش کمی با استفاده از پرسشنامه محقق‌ساخته جمع‌آوری شد. برای تعیین روایی و پایایی ابزار پرسشنامه مذکور به ترتیب از روش‌های صوری و محتوایی و ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد که بر این اساس روایی صوری و محتوایی تأیید و مقدار پایایی نیز برابر با ۰/۸۴ به دست آمد. مجموعه یافته‌های به‌دست‌آمده از بخش کیفی در ۴ طبقه کلی مبنی بر اندیشه‌های سیاسی و اجتماعی مطهری و اندیشه‌های سیاسی و اجتماعی دیویی و ۱۹ مؤلفه گزارش شد. بر این اساس، اندیشه‌های سیاسی مطهری شامل مؤلفه‌های ارزش‌ها، مشارکت، شایستگی‌های درونی و شایستگی‌های بیرونی و اندیشه‌های اجتماعی نیز شامل مؤلفه‌های قانون‌مداری، مسئولیت‌پذیری، شهروندگری، انسانیت، اخلاق‌مداری، درون‌سازی بودند. همچنین مؤلفه‌های اندیشه سیاسی دیویی شامل آزادی‌های عقاید، منابع، انسان و فردیت و مؤلفه‌های اندیشه‌های اجتماعی وی نیز شامل تعامل،

مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه آزاد اسلامی، واحد لامرد است.

* دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، واحد لامرد، دانشگاه آزاد اسلامی، لامرد، ایران.

** دانشیار گروه علوم تربیتی، واحد لامرد، دانشگاه آزاد اسلامی، لامرد، ایران. (نویسنده مسئول)

*** دانشیار گروه علوم تربیتی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران.

**** استادیار گروه مدیریت، واحد لامرد، دانشگاه آزاد اسلامی، لامرد، ایران.

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۵/۰۳

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۲/۱۱

تشریک‌مسابی، فرد محوری و اجتماع‌محوری بودند. داده‌های بخش کمی با تکنیک معادلات ساختاری تحلیل شد که نتایج نشان داد، مؤلفه‌های مذکور در سطح معناداری ۰/۹۵ بزرگ‌تر از مقدار ۱/۹۶ است، بنابراین، نتیجه حاصل از پژوهش حاکی از آن است که اندیشه‌های مطهری و جان دیویی دلالت‌های مهمی برای تربیت شهروندی دارد. بر این اساس می‌توان اندیشه‌های فلاسفه مذکور را به‌عنوان یک منبع و راهبری مطمئن در حوزه‌های تربیت شهروندی جهت بهتر زیستن و ایجاد مدینه فاضله به کار گرفت.

واژه‌های کلیدی: تربیت اجتماعی، تربیت سیاسی، تربیت شهروندی، دیویی، مطهری

مقدمه

انسان، برترین آفریده‌ی خداوند و والاترین نشانه‌ی قدرت اوست. تمام زمینه‌های رشد و کمال در وجود انسان نهاده شده تا به مقام خلیفه‌ی الهی برسد و این هدف جز با تربیت ممکن نیست. با توجه به انتظاری که در نظام تعلیم و تربیت در رابطه با پرورش همه‌جانبه‌ی قابلیت‌ها و توانایی‌های انسان می‌رود، به نظر می‌رسد پرورش بُعد سیاسی و اجتماعی نیز به‌عنوان یکی از ساحت‌ها و قلمروهای اساسی تعلیم و تربیت با توجه به وسعت عمل آن در سطح فردی و اجتماعی از اهمیت اساسی برخوردار است. موضوع تربیت شهروندی نیز به‌عنوان بخشی از میانی تربیت شامل طیفی از دیدگاه‌های فلسفی، ایدئولوژیکی و سیاسی و نیز رویکردهای تعلیم و تربیت است و به یکی از پربارترین عرصه‌های پژوهشی در نظام‌های تعلیم و تربیت تبدیل شده است (قلتاش، ۱۳۹۱: ۴۸).

از آنجاکه تربیت سیاسی و اجتماعی از مهم‌ترین زیرساخت‌های تعالی همه‌جانبه و ابزار جدی برای ارتقای سرمایه انسانی شایسته کشور در عرصه‌های مختلف است و نظام آموزش و پرورش کشور به‌رغم فعالیت‌های اصلاحی و تلاشی که برای بهبود اجزاء و عناصر آن در طول سه دهه بعد از انقلاب اسلامی انجام داده است، به دلیل عدم ابتناء بر فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی نتوانسته که کارکرد مورد انتظار را داشته باشد، به‌گونه‌ای که بتواند تربیت‌یافتگانی در تراز جمهوری اسلامی پرورش دهد که از شایستگی‌ها و توانمندی‌های سیاسی و اجتماعی هماهنگ با نیازهای جامعه برخوردار باشند؛ لذا به همین دلیل موضوع پیش رو جهت اقدامی کوچک در این پروسه انتخاب گردیده است. مهم‌ترین دغدغه‌های تربیت در بعد سیاسی و اجتماعی دارای سه قسمت است؛ ویژگی نخست در بعد فکری و فلسفی، ویژگی دوم در بعد اقتصادی و توسعه‌ای و ویژگی سوم در بعد فناوری ظهور یافته است. ویژگی نخست در بعد فکری و فلسفی عبارت است از تردید در مطلق‌نگری و روی آوردن به نسبی‌گرایی و کثرت‌گرایی (سعدی، ۱۳۹۶).

در این زمینه اسلام آشکارا با شک‌گرایی و انکار حقیقت مخالف است و در عرصه کثرت‌گرایی نیز، این را نمی‌پذیرد که مسلک‌ها و آیین‌های مختلف، همه به یک نحو و به یک میزان از حقیقت برخوردار باشند. اسلام با مطلق‌نگری سازگار نیست به این معنی که تنها خود را از حقیقت برخوردار نمی‌داند بلکه ادیان دیگر را نیز خالی از حقیقت نمی‌داند. ویژگی دوم در عصر حاضر، در بعد اقتصادی و توسعه‌ای آشکار شده است و آن نیز دغدغه‌ای برای تربیت سیاسی و اجتماعی محسوب می‌شود. در بعد اقتصادی و توسعه‌ای، تأکید روزافزون بر مهارت‌آموزی قرار گرفته و تربیت، به‌ویژه در جنبه‌های سیاسی و اجتماعی، کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد. این ویژگی عصر حاضر نیز با اندیشه اسلامی در چالش است؛ زیرا بر اساس آن تربیت در جنبه‌های سیاسی و اجتماعی، لایه‌ای اساسی از کل جریان تربیت آدمی محسوب می‌شود. ویژگی سوم در عصر حاضر، در بعد فناورانه به‌ویژه در رشد بی‌سابقه ارتباطات در شکل رایانه‌ای آن آشکار گردیده است. این خصیصه عصر امروزی نیز برای تربیت سیاسی-اجتماعی دغدغه برانگیز است، هرچند ارتباطات فی‌نفسه منفی نیست اما مرزها را درمی‌نوردد و افراد را در دنیایی بی‌مرز قرار می‌دهد و این مسئله برای عموم نظام‌های تربیتی دغدغه برانگیز است. دلیل پژوهش در مقیاس اندیشه‌های جان دیویی و مرتضی مطهری به این شرح است که از دیدگاه دیویی، هدف تعلیم و تربیت، «جامعه دموکراتیک» است جامعه‌ای است که از پیدایش اختلافات و تبعیضات طبقاتی، قومی و نژادی جلوگیری می‌کند. جان دیویی تعلیم و تربیت را به عمدی و غیرعمدی تقسیم کرده، اساس آموزش و پرورش را ارتباط و انتقال فرهنگی و اجتماعی می‌داند زیرا بدون آموزش و پرورش عمدی و غیرعمدی زندگی میسر نیست؛ همچنین محیط اجتماعی نقش مهم تربیتی دارد و فراگیری کودک امری انتزاعی و مجرد از مناسبات و روابط اجتماعی و محیط نیست، بلکه در متن همین مناسبات مطالب فراوانی را فرامی‌گیرد؛ به اعتقاد دیویی انگیزه‌ها و کوشش‌های مشخص نوآموز را باید کنترل و هدایت کرد و نقش راستین تعلیم و تربیت همین است؛ و در آخرین مورد دیویی بر این نکته تأکید تام می‌ورزد که تعلیم و تربیت به رشد رساندن است طی یک فرآیند اصیل (نه فقط مقدماتی) میان مربی و متربی، ناشی از ضرورت زندگی اجتماعی و مبتنی بر رغبت‌های درونی و فعلی دانش‌آموز و متربی به‌منظور بازسازی تجربه برای رشد و دموکراسی اجتماعی (احمدی، عصاره و امینی زرین، ۱۳۹۷).

همچنین آنچه در باور و ایده مرتضی مطهری مربوط به ابعاد تربیت اجتماعی-سیاسی انسان گذشته این است که انسان موجودی اجتماعی است و حیات اجتماعی نیز یک واقعیت ملموس است؛ بنابراین از طریق تربیت اجتماعی و سیاسی، این زمینه ایجاد می‌شود که در عین وجود یک انسان متأله مدنی به همان میزان، جامعه توحیدی که نماد و نشانه یک واحد اجتماعی-سیاسی است، نیز شکل می‌گیرد. از نظر استاد مطهری انسان زندگی اجتماعی دارد، یعنی باید در اجتماع، زندگانی بکند والا منقرض می‌شود. مرتضی مطهری نیز در این خصوص تأکید فرموده؛ ایشان، متفکری بود که به مسائل جهان و انسان، واقع‌بینانه می‌نگریست. او نگاهی جامع و همه‌جانبه به انسان داشت و درباره موضوعات اخلاقی و تربیتی راهکارهای مشخص و عملی ارائه می‌کرد. ایشان، خود نمونه‌ای کامل از اندیشه‌های تربیتی بود که آن را تبلیغ می‌کرد. از دیدگاه شهید مطهری، بحث تعلیم و تربیت، بحث ساختن افراد انسان‌هاست و عنصر محوری و اساسی آن، انسان است و بسته به نوع نگاه به انسان، تربیت، متفاوت خواهد بود (مطهری، ۱۳۹۵). اگر نگاه ما به انسان، نگاه مادی باشد، در این صورت تربیت در واقع به معنای صنعت خواهد بود و تمام توجه به ساختن ابعاد وجودی او خواهد بود؛ اما اگر نگاه ما به انسان، فراتر از نگاه مادی باشد و نه تنها به ابعاد روحی انسان توجه داشته باشیم، بلکه آن را به‌عنوان پایه اساسی انسانیت به شمار آوریم و انسان را از این زاویه به‌عنوان گل سرسبد هستی و خلیفه خدا در نظر بگیریم، در این صورت، تربیت، بسیار متفاوت با نگاه نخست خواهد بود (افتخاری و مهجور، ۱۳۹۵).

از این‌رو، بسته به نوع نگاه ما به انسان، مقصود ما از تربیت و گستره آن، متفاوت خواهد بود. تربیت در نگاه دوم، پرورش جسم و روح و استعداد‌های اصیل انسان است. از این دیدگاه، تربیت شامل پرورش استعداد‌های درونی انسان و از آنجاکه هویت و ماهیت حقیقی انسان را روح او تشکیل می‌دهد، تربیت در راستای شکوفا کردن استعداد‌های روحی انسان است. تربیت شهروندی از بنیادی‌ترین ایده‌های اجتماعی به‌منظور کمک به شناخت بهتر جامعه، روابط درونی آن، هدایت‌کننده رفتارها به وجود آمده و در بستر تاریخ و اجتماع سیر تحولی داشته و درون شبکه‌های مفهومی، محتوا و معنای خود را نمایان ساخته است. تعلیم و تربیت شهروندی مفهومی چالش‌برانگیز است که با ایدئولوژی‌های مختلف و انتظارات تجویزی همراه است. از این‌رو، با اصطلاح‌های دیگر مانند تربیت سیاسی، تربیت اخلاقی و تعلیم و تربیت مدنی، تعلیم و تربیت ملی‌گرایانه،

تربیت اجتماعی و سواد سیاسی به کار برده می‌شود؛ در جوامع امروز تربیت شهروندانی که بتوانند به سهولت با نهادها و سازمان‌های گسترده و پیچیده سیاسی و اجتماعی در حال تحول، سازگاری فعال داشته و در امور مهم سیاسی و اجتماعی خردمندانه شرکت کنند، امری است که به شدت مورد توجه سیاست‌گذاران نظام‌های آموزشی است و این موضوع، نظام‌های آموزشی کشورها را برای تحقق این مقصود، به تلاش‌های فراوانی واداشته است. به عبارت دیگر، تربیت مدنی و سیاسی و رشد روحیه مدنیت و حساسیت نسبت به مسائل اجتماعی، از کارکردهای این نظام‌هاست و از آن‌ها چنین انتظار می‌رود (فزونی شرجینی، پیری و اسدیان، ۱۳۹۵).

توجه به الگوی تربیت شهروندی در پژوهش حاضر از آنجاست که نقش آن در جامعه منجر به شناخت زندگی فردی، اجتماعی، فرهنگی، ملی، دینی، مدنی در کشور می‌شود که جزو اولین اصول مهارت‌هایی است که باید آموزش و پرورش و آموزش عالی به دانش‌آموزان و دانشجویان فرا دهد. بخش دیگری از این مهارت‌ها شامل سلامت جسمانی و بهداشت فردی و زیست‌محیطی است تا از این طریق، رضایت از زندگی برای افراد یک جامعه، به‌ویژه در یک جامعه شهری که پیامدها و مشکلات آن رو به افزایش است را برای فرد و دیگران آسان کند. باید افراد یک جامعه یاد بگیرند که به نظم و قانون‌مداری و عدالت در همه حال توجه کنند و در تمام امور که انجام آن را بر عهده دارند، احساس مسئولیت کنند. در این گروه باید آموزش و پرورش مناسبات اجتماعی، همدلی، همدردی، کمک‌رسانی، رشد مهارت‌های زبانی و سایر ارتباطات انسانی را جهت تعامل مؤثر و ثمربخش به صورت برابرگونه بین افراد یک جامعه تقویت و بسط دهد. در این بخش نهاد آموزش و پرورش و آموزش عالی باید شهروندان جامعه را با هویت و شخصیت فردی، خانوادگی و اجتماعی از همان کودکی - نوجوانی و جوانی آشنا کنند، فرزندان ما را پرورش و به مهارت‌های شغلی و آینده‌نگری تشویق کنند؛ که این مسئله باعث نهادینه گردیدن دقت، نظم و مسئله‌پیگیری و نوآوری در افراد شده و منجر به شکل‌گیری هویت اجتماعی و اقتصادی افراد می‌شود. حکومت و دولت باید شرایطی را فراهم کند که شهروندان بتوانند به درستی خود را بشناسند و بر اساس شناختی که از استعدادها و خلاقیت‌های خود دارند، شیوه زندگی خود را در قالب اهداف کوتاه‌مدت، میان‌مدت و درازمدت در راستای تحقق آرزوها، سعادت انسانی و توسعه همه‌جانبه‌پیریزی کنند. بخش دیگری از مهارت‌های شهروندی بدین گونه در زندگی اجتماعی است که شهروندان

را به تفکر درست، واقع‌بینانه، منطقی و هوشیارانه همچنین خالق و انتقادی جهت توانایی حل مسائل مجهز کند. وظیفه دولت این است که برای اینکه شهروندان را به آموزش مهارت‌های زندگی شهروندان در یک جامعه دموکراسی‌گونه تشویق و ترغیب کند از مشارکت خانواده، بهره گیرد؛ زیرا تأثیرات انکارناپذیری این نهاد بر چگونگی دستیابی مهارت‌های زندگی و شکل‌گیری هویت و شخصیت افراد از همان دوران کودکی اثرگذار است (لطف‌آبادی، ۱۳۸۵).

در مورد تربیت سیاسی و اجتماعی در افکار دیوبندی و مطهری، سعدی (۱۳۹۶) پژوهشی انجام داده و در آن نشان داد که دیوبندی با استفاده از مبانی فلسفی و فکری خود توانسته به‌درستی مباحث تعلیم و تربیت را شناسایی و در جهت عمل به آن‌ها برنامه‌ریزی مناسب را انجام دهد. از این‌رو است که فلسفه دیوبندی نسبت به فلسفه‌های هم‌عصر خود از اثرات بیشتری در جهت توسعه و پیشرفت دانش و بخصوص دانش‌آموزش و پرورش برخوردار بوده است. میدها، ماتور و جین^۱ (۲۰۱۷)، نیز، پژوهشی با عنوان «تعیین‌کننده‌های رفتار شهروندی: مطالعه‌ای بر معلمان» انجام دادند. این پژوهش از نوع توصیفی - همبستگی بوده و جامعه آماری پژوهش، معلمان بوده‌اند. نتایج حاصل از آن نشان داد که مؤلفه‌های رشد فردی، سیستم ارزشیابی، نگرش حرفه‌ای و مهارت و متدهای تدریس، از جمله تعیین‌کننده‌های رفتار شهروند حرفه‌ای در بین معلمان هستند.

از سوی دیگر جهان نوین با توجه به کم‌رنگ شدن مرزهای جغرافیایی، نسل بشر نیاز به دانش، اطلاعات، مهارت‌ها و نگرش‌های یکسان و هماهنگی دارند که با تکیه به آن‌ها، توانایی رویارویی با وضعیت و شرایط جدید را به دست آورند و از احساس ناکارآمدی اجتناب کنند. به عبارت دیگر؛ در موقعیت تازه‌ای که از آن به‌عنوان دهکده جهانی نام برده می‌شود، نیاز به نوعی سواد جدید به‌عنوان سواد جهانی، بیش از گذشته ضرورت پیدا می‌کند؛ چراکه جهان بشر هر روز کوچک و کوچک‌تر می‌شود. این خاصیت عصر فنآوری و ارتباطات الکترونیک است؛ به‌طوری‌که فنآوری‌های جدید و پیشرفت‌های الکترونیک، باعث حذف بسیاری از مرزها، از جمله مرزهای جغرافیایی، اقتصادی و فرهنگی شده‌اند. این بدان معنی است که نسل بشر وارد دنیایی شده که از خیلی از جهات رو به یکپارچگی نهاده است. لذا بایستی قادر باشند برای ادامه حیات در این دنیای یکپارچه و البته متلون، خود را با شرایط موجود سازگار کنند (میر و شمشیری، ۱۳۹۴).

1. Midha, A., Mathur, S., & Jain, M. R.

بر این اساس، در روند پرشتاب جهانی شدن و با گسترش ارتباطات و افزایش تعاملات اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و غیره، هویت و رفتار انسانی در محیطی گسترده‌تر از مرزهای جغرافیایی شکل می‌گیرد که منجر به پیدایش مفهوم شهروندی جهانی می‌شود. اکنون رشد و گسترش فزاینده فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، از یک‌سو با حذف مرزهای فیزیکی و ایجاد فضاهای مجازی، نزدیکی و به‌هم‌پیوستگی هر چه بیشتر مردم سراسر جهان را امکان‌پذیر و آنان را تبدیل به شهروندانی جهانی کرده است و از سوی دیگر، موجب تغییر شکل روندهای جهانی و دامن زدن به پدیده جهانی شدن در ابعاد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی شده و بدین ترتیب، همه عرصه‌های زندگی بشر را با چالش‌های فراوان مواجه کرده است (کرسول و میلر، ۲۰۰۰).

از این‌رو، فناوری‌های نوین ارتباطات، مسئله جهانی شدن و تحولات ناشی از آن، تربیت شهروندان جهانی را می‌طلبد که از توانایی زندگی مسالمت‌آمیز در این عصر برخوردار باشند؛ از خطرات، تهدیدها و آسیب‌های جهان پیرامون آگاهی داشته و در نهایت، مجهز به مجموعه مسنجم دانش، نگرش و مهارت برای رویارویی و حل تضادها، تعارض‌ها و نابرابری‌های اجتماعی باشند؛ بنابراین، با افزایش یکپارچگی و وابستگی انسان‌ها به یکدیگر در دنیای کنونی، تربیت شهروند جهانی مبدل به دل‌مشغولی تمام‌عیار در آموزش و پرورش کشورها شده است. در چنین شرایطی، دانش‌آموزان، نیازمند توسعه دانش، نگرش و مهارت‌های شهروندی خود هستند تا برای فعالیت در جامعه جهانی از آمادگی و شایستگی مناسبی برخوردار باشند. به بیان واضح‌تر؛ تربیت شهروندی در جهان کنونی نیازمند آن است که دانش‌آموزان، دانش، نگرش و مهارت‌های موردنیاز را برای نقش مؤثر خود در سطح محلی، ملی و جهانی کسب کنند و از فرصت‌ها و تهدیدهایی که آن‌ها را در سطوح مختلف زندگی در بر گرفته، آگاه شوند (ترکمان و بهمن‌پور، ۱۳۸۹).

در این شرایط، باید سعی شود تا دانش‌آموزان به‌عنوان شهروندان جهانی تربیت‌شده؛ زیرا این تحولات قابل توجه، نگرانی‌های زیادی در مورد از بین بردن محیط‌زیست، ترس از رشد تفاوت‌های فرهنگی، چالش‌ها و فرصت‌ها برای کامیابی در جامعه جهانی را به وجود آورده‌اند. با توجه به آنچه ذکر شد، پژوهش حاضر درصدد ارائه الگوی کارآمد تربیت شهروندی متأثر از نظریات و دیدگاه‌های مرتضی مطهری و جان دیویی حاصل از

بررسی تطبیقی آرا و اندیشه‌های تربیتی واقع‌گرایان و عمل‌گرایان (شهید مرتضی مطهری و جان دیویی) در زمینه‌های مبانی، اصول و اهداف تربیت به‌منظور بهره‌گیری در تعلیم و تربیت می‌پردازد. هدف کلی از مرحله اول تبیین آرا و اندیشه‌های تربیتی دانشمندان جهان اسلام به‌ویژه شهید مرتضی مطهری و مقایسه آن با سایر مکاتب تربیتی به‌ویژه پراگماتیسم‌ها در صدر آنان جان دیویی است. گام دوم در درک شباهت‌ها و تفاوت‌ها این دو متفکر و فیلسوف در زمینه: مبانی، اهداف و اصول است که در چهار مقطع: توصیف، تفسیر، هم‌جواری و مقایسه انجام می‌گردد و در مقام عمل، نیل به الگوی تربیت شهروندی از تلفیق اندیشه‌های مرتضی مطهری و جان دیویی در چهار مرحله کلی تحقق می‌یابد؛ در مرحله اول دیدگاه‌های جان دیویی در مورد مبانی تربیت سیاسی- اجتماعی بررسی می‌شود که امکان دارد دیدگاه‌های کلی در این خصوص نیز موجود باشد؛ در مرحله دوم همان مسئله در منابع موجود از دیدگاه مرتضی مطهری و اکاوی خواهد شد؛ قرار دادن نتایج این و اکاوی در کنار نتایج مرحله اول، مسئله را شفاف‌تر کرده و ابعاد وسیع‌تری از موضوع را در اختیار می‌گذارد؛ در این صورت یافته‌ها ابعادی را در اختیار پژوهشگر قرار می‌دهد که با ضمیمه به علل قبلی، زوایای بیشتری از مسئله روشن شده و رابطه‌ی بین متغیرهای تربیت سیاسی- اجتماعی از یکسو و تربیت شهروندی از دگرسو آشکارتر می‌شود؛ در مرحله سوم موضوع تربیت شهروندی از نظر خصوصیات، نظریات و ... مورد بررسی قرار گرفته؛ و نهایتاً در مرحله چهارم با استفاده از عقل، داده‌های به‌دست‌آمده از سه منبع مزبور مقایسه و تحلیل شده و در صورت وجود هماهنگی، الگوی تربیت شهروندی ارائه می‌گردد. در نهایت پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به این سؤال اساسی است که چگونه می‌توان مبانی تربیت سیاسی و اجتماعی در اندیشه‌های دیویی و مطهری به‌منظور تدوین الگوی تربیت شهروندی برای آموزش و پرورش را تبیین کرد؟

روش

پژوهش حاضر از لحاظ هدف، کاربردی و روش آن نیز به‌صورت آمیخته اکتشافی (کیفی کمی) است. بر این اساس در بخش کیفی، جامعه مورد مطالعه که متشکل از ۱۷ نفر از متخصصان دانشگاهی، آموزشی و آموزش و پرورش شهرستان بندرلنگه از استان هرمزگان با استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس است. ملاک انتخاب این تعداد افراد، استناد به پژوهش‌های پیشین و اصل اشباع نظری آن‌ها بوده است. از مجموع افراد تعیین شده، ۱۰

نفر مرد و ۷ نفر زن بوده‌اند که از این بین، ۸ نفر دارای مدرک تحصیلی دکترا و ۹ نفر دیگر نیز دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد بوده‌اند. همچنین از مجموع افراد مورد نظر، ۵ نفر در حوزه دانشگاه و ۱۲ نفر دیگر نیز در حوزه نظام آموزش و پرورش مشغول به خدمت بوده‌اند. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از تحلیل محتوا به صورت قیاسی و مصاحبه ساختاریافته بوده است. مبنای ساخت سؤالات مصاحبه متون علمی و ادبیات نظری در حوزه موضوعی مورد نظر بوده است. این مصاحبه نیمه ساختاریافته بوده و در مدت زمان ۶۰ دقیقه انجام و اطلاعات دریافتی با استفاده از روش کدگذاری در ۳ مرحله باز، محوری و انتخابی تحلیل گردید. لازم به ذکر است که ضرورت انجام مصاحبه در این پژوهش، سنجش اعتبار داده‌های حاصل از مرحله مطالعه نظری و قیاسی به دست آمده از سوی صاحب نظران مطلع و مسلط بر اندیشه‌های مطهری و دیوبندی بوده است. حال آن‌که ابتدا پژوهشگر کلیه مصاحبه‌های انجام شده را با دقت مطالعه و همچنین مجدداً مورد بازبینی و مرور اجمالی قرار داد و نکات کلیدی و به اصطلاح عناصر اصلی پیرامون تربیت سیاسی و اجتماعی در اندیشه‌های جان دیوبندی و مطهری به منظور تدوین الگوی تربیت شهروندی را مشخص کرد (کدگذاری باز). بعد از این مرحله پژوهشگر تلاش کرد تا با مروری مجدد به فایل نهایی مصاحبه؛ مفاهیم و ویژگی‌های مرتبط با عناصر به دست آمده در کدگذاری باز را تعیین و به هر یک از عناصر مربوطه ربط دهد (کدگذاری محوری). در آخر نیز پژوهشگر با شناسایی دقیق عناصر اصلی و مفاهیم مربوطه، کلیه مطالب به جامانده را که خارج از نیاز اطلاعاتی بوده است را حذف کرد (کدگذاری انتخابی) و در پایان عناصر و ویژگی‌ها تعیین و استخراج و به صورت یک کل از تربیت سیاسی و اجتماعی در اندیشه‌های جان دیوبندی و مطهری جهت تدوین الگوی تربیت شهروندی مهیا گردید. به منظور کسب اطمینان و تعیین روایی نتایج به دست آمده از مراحل کدگذاری، از بازبینی مشارکتی (پژوهشگر و صاحب نظران)، متخصصان و همکاران (کرسول و میلر، ۲۰۰۰)، استفاده و در نهایت تأیید نهایی ایجاد گردید.

در بخش کمی نیز جامعه مورد مطالعه شامل، تمام دبیران مرد و زن رسمی دارای حداقل ۵ سال سابقه کار در دروس مطالعات اجتماعی و جامعه‌شناسی شهرستان بندرلنگه به تعداد ۱۵۰ نفر بود بر اساس فرمول کوکران انتخاب شدند که از این تعداد با استفاده از جدول کرجسی و مورگان، تعداد ۱۰۸ نفر از دبیران دروس مطالعات اجتماعی و

جامعه‌شناسی شهرستان بندرلنگه با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای با تخصیص متناسب انتخاب شدند. ملاک برآورد حجم نمونه موردنظر در بخش کمی بر اساس پراکندگی جامعه مورد مطالعه است. لذا از مجموع افراد نمونه، ۵۷ نفر زن و ۵۱ نفر مرد بوده‌اند که از این تعداد، ۸۲ نفر متأهل و ۲۶ نفر مجرد بوده‌اند. همچنین ۶۰ نفر از تعداد مذکور دارای مدرک تحصیلی لیسانس و ۴۸ نفر نیز دارای مدرک فوق‌لیسانس بوده‌اند. میانگین سنی پاسخ‌دهندگان ۳۲/۵۶ سال، میانگین درآمد آن‌ها ۲۲۴۶/۳۰ هزار تومان و میانگین سابقه خدمت آنان نیز ۱۱/۷۴ سال بوده است. جهت گردآوری داده‌ها از پرسشنامه محقق‌ساخته با طیف ۷ گزینه‌ای لیکرت استفاده شد. این پرسشنامه حاوی سؤالاتی بود که از شاخص‌های ذکر شده توسط خبرگان به دست آمدند. این پرسشنامه شامل ۹۱ گویه و ۱۹ مؤلفه شامل ارزش‌ها، مشارکت، شایستگی‌های درونی، شایستگی‌های بیرونی، قانون‌مداری، مسئولیت‌پذیری، شهروند‌گری، انسانیت، اخلاق‌مداری، درون‌سازی، آزادی عقاید، آزادی منابع، آزادی انسان، فردیت، جامعه‌گرایی، تعامل، تشریک‌مساعی، فرد محوری، اجتماع‌محوری است. همچنین این پرسشنامه توسط نظریات اساتید و صاحب‌نظران موضوعی مورد تأیید روایی صوری و محتوایی قرار گرفت و با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ و نرم‌افزار spss22 مقدار پایایی پرسشنامه برابر با ۰/۸۴۳ اعلام گردید.

یافته‌ها

در ابتدا به منظور تعیین الگوی تربیت شهروندی بر اساس اندیشه‌های تربیت سیاسی و اجتماعی مطهری از روش‌های تحلیل محتوا و در ادامه نیز از مصاحبه ساختاریافته استفاده گردید. بر این اساس در جدول ۱ مفاهیم مستخرج از تحلیل محتوای منابع در حوزه اندیشه‌های تربیت سیاسی و اجتماعی مطهری به صورت قیاسی ارائه شده است.

جدول ۱. مفاهیم مستخرج از تحلیل محتوای منابع در حوزه اندیشه‌های تربیت سیاسی مطهری

کد	ویژگی‌های مربوطه	زیر مؤلفه‌ها	مؤلفه اصلی
		- برنامه‌ریزی منسجم و منظم	
		- اصلاح و بازنگری اجتماع با تمرکز بر بعد سیاسی حاکم بر جامعه	
		- جامعه‌پذیری سیاسی	
		- پی بردن به وظایف، حقوق و نقش‌های فرد در جامعه	
		- آشنایی با نظام سیاسی جامعه	
		- آموختن حکمت عملی	
		- گزینش رهبران سیاسی جامعه	
		- حفظ قدرت سیاسی	
		- نهادینه کردن ارزش‌های سیاسی	
		- تعمق بخشیدن به ارزش‌های سیاسی جامعه	
		- ارتقای بینش سیاسی	
		- اخلاق سیاسی	
کد ۲، کد ۳		- تقویت فضیلت	
کد ۴، کد ۵		- خویش‌ساز	
کد ۷، کد ۸		- فرهنگ سیاسی (سیاست‌سنجی، سیاست‌گریزی، سیاست‌زدگی)	تربیت سیاسی
کد ۹، کد ۱۰		- امر به معروف و نهی از منکر	ارزش‌ها
کد ۱۱، کد ۱۲		- فطرت محوری	
		- درهم تنیدگی روح و بدن	
		- عقلانی بودن انسان	
		- اراده و اختیار داشتن	
		- کرامت انسان	
		- وحدت دین و سیاست	
		- استقلال	
		- ایمان	
		- تقویت بینش سیاسی	
		- رشد عواطف سیاسی	
		- جامعه‌پذیری	
		- دانش سیاسی	
		- پرورش بینش و قدرت تحلیل سیاسی	
		- ارتقای انگیزش سیاسی	

کد	ویژگی‌های مربوطه	زیر مؤلفه‌ها	مؤلفه اصلی
		<ul style="list-style-type: none"> - تربیت در حوزه ارزش‌های سیاسی - تربیت گرایش‌های سیاسی - تربیت در حوزه مهارت‌ها و رفتارهای سیاسی و اجتماعی - مبارزه با انحرافات - توحید - امامت - تعقل 	
		<ul style="list-style-type: none"> - مشارکت در فعالیتهای عمومی جامعه - ایجاد سازی همبستگی سیاسی در جامعه - اجتماعی کردن افراد برای نظام‌های سیاسی موجود - هویت جمعی - وحدت - مشارکت - اتفاق نظر با یکدیگر - برقراری ارتباط - تقویت توان مشارکت و همگرایی افراد جامعه در امور اجتماعی - سیاسی - تعامل مؤثر با افراد و دولت - مشارکت و همگرایی افراد جامعه 	<p>تربیت سیاسی</p>
کد ۲، کد ۳			
کد ۷، کد ۱۰			
کد ۱۲			

همان‌طور که در جدول ۱ ملاحظه می‌شود، ۴۷ مفهوم از اندیشه‌های تربیت سیاسی مطهری استخراج شده است. بر این اساس، شایستگی‌های درونی و بیرونی از اندیشه‌های سیاسی و انسانیت، اخلاق‌مداری، درون‌سازی از اندیشه‌های اجتماعی مطهری پیرامون تربیت شهروندی بوده است که با استفاده از تحلیل محتوا و به‌صورت قیاسی حاصل گردیده است. در ادامه با استفاده از مصاحبه و روش کدگذاری، داده‌های کیفی به‌دست‌آمده ارائه می‌شود (جدول ۲).

جدول ۲. مفاهیم مستخرج از تحلیل محتوای منابع در حوزه اندیشه‌های تربیت اجتماعی مطهری

کد	ویژگی‌های مربوطه	زیر مؤلفه‌ها	مؤلفه اصلی
کد ۱۷، کد ۸، کد ۱۵، کد ۱۶	رعایت حقوق انسانی و شهروندی - توجه به منافع عمومی (دیگران) - احترام به خود و دیگران - عدم تبعیض - عدالت محوری - برقراری مساوات - عدالت - آزادی - برابری - حقوق اجتماعی	قانون مداری	تربیت اجتماعی
کد ۱، کد ۳، کد ۸	رعایت وظایف شهروندی - پی بردن به وظایف - حقوق و نقش‌های خود (فرد) در جامعه - درک روشن از مسئولیت‌های شهروندی	مسئولیت‌پذیری	
کد ۱، کد ۳، کد ۶، کد ۹، کد ۱۱، کد ۱۶	حمایت از رویکردهای تربیت شهروندی پیشرفت‌گرا - تربیت شهروندان - شهروندی - آموزش مهارت‌های شهروندی - آموزش ارزش‌های شهروندی - آزادی اجتماعی - آزادی معنوی	شهروند‌گری	

همان‌طور که در جدول ۲ ملاحظه می‌شود، ۱۹ مفهوم از اندیشه‌های تربیت اجتماعی مطهری استخراج شده است. بر این اساس، ارزش‌ها و مشارکت از اندیشه‌های تربیت سیاسی و قانون مداری، مسئولیت‌پذیری و شهروند‌گری از اندیشه‌های تربیت اجتماعی مطهری پیرامون تربیت شهروندی بوده است که با استفاده از مصاحبه و شیوه کدگذاری حاصل گردیده است. به‌منظور تعیین و تدوین الگوی تربیت شهروندی بر اساس اندیشه‌های تربیت سیاسی و اجتماعی دیویی، ابتدا به تحلیل محتوای متون منابع دیویی به‌صورت قیاسی پرداخته شد؛ که بر این اساس، ۱۲ مفهوم استخراج شد (جدول ۳).

جدول ۳. مفاهیم مستخرج از تحلیل محتوای منابع در حوزه اندیشه‌های تربیت سیاسی دیویی

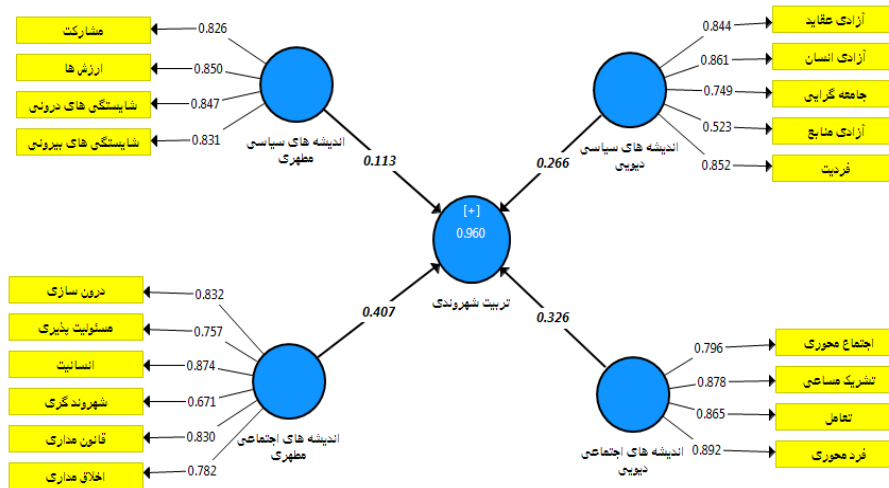
کد	ویژگی‌های مربوطه	زیر مؤلفه‌ها	مؤلفه اصلی
کد ۱۷، کد ۱۲	- دسترسی آزاد به منابع مادی اعم از مالی و غیرمالی در مسیر رشد، یادگیری و غیره - در اختیار قرار دادن اطلاعات در حوزه‌های متنوع	آزادی منابع	
کد ۱۷، کد ۱۲	- احترام به نظرات و آرا دیگران - همه‌پرسی - پذیرش انتقادات - دریافت و عملی‌سازی پیشنهادها - توجه به دیدگاه‌های مختلف بشری	آزادی عقاید	تربیت سیاسی
کد ۱۷، کد ۷	- جلوگیری از تبعیضات قومی - احترام به کلیه طبقات اجتماعی - تکریم نژادهای انسانی - توجه به کرامت انسان - توجه به رشد و بالندگی همه‌جانبه یکایک افراد جامعه - دموکراسی	آزادی انسان	

جدول ۴. مفاهیم مستخرج از تحلیل محتوای منابع در حوزه اندیشه‌های تربیت اجتماعی دیویی

کد	ویژگی‌های مربوطه	زیر مؤلفه‌ها	مؤلفه اصلی
کد ۳، کد ۱۰، کد ۱۳	- برقراری ارتباطات محیطی بین فردی - برقراری الگوهای ارتباطی میان فرد و جامعه - تعامل مؤثر با فرد و افراد	تعامل	
کد ۱، کد ۲، کد ۳، کد ۵، کد ۸، کد ۹، کد ۱۰، کد ۱۳	- مشارکت فعال در اقدامات فرهنگی و اجتماعی - مشارکت در فعالیت‌های عمومی جامعه - تقویت همکاری و کار گروهی بین فردی - ایجاد همبستگی و اجتماعی کردن افراد - مشارکت در زندگی اجتماعی - شرکت در فعالیت‌های اجتماعی - مشارکت مدنی افراد - ایجاد سازی روح همکاری	تشریک‌مساعی	تربیت اجتماعی

با توجه به مصاحبه‌ها و تحلیل محتوای انجام شده پیرامون اندیشه تربیت اجتماعی مطهری درباره تربیت شهروندی، مشخص گردید که از مجموع ۱۱ مفهوم استخراج شده، مؤلفه‌های تعامل، تشریک‌مسابی، فرد محوری، اجتماع‌محوری از مؤلفه‌های تأثیرگذار بر تربیت شهروندی بر اساس اندیشه تربیت اجتماعی دیویی است.

همان‌طور که در جدول ۴ ملاحظه می‌شود، فردیت و جامعه‌گرایی از اندیشه‌های سیاسی و فرد محوری و اجتماع‌محوری از اندیشه‌های اجتماعی دیویی در ارتباط با تربیت شهروندی بوده است که با استفاده از تحلیل محتوا و به‌صورت قیاسی حاصل گردیده است. با توجه به جدول ۳، آزادی منابع، عقاید و انسان از اندیشه‌های تربیت سیاسی و تعامل و تشریک‌مسابی از اندیشه‌های تربیت اجتماعی دیویی پیرامون تربیت شهروندی بوده است که بر اساس مصاحبه و شیوه کدگذاری به دست آمد؛ بنابراین نتیجه‌گیری می‌شود که مفاهیم تربیت شهروندی با استناد به اندیشه‌های تربیت سیاسی و اجتماعی دیویی با استفاده از تحلیل محتوای متون منابع و مصاحبه عبارت است از: فردیت، جامعه‌گرایی، فرد محوری، اجتماع‌محوری، آزادی منابع، عقاید و انسان، تعامل، تشریک‌مسابی. با توجه به داده‌های کیفی به‌دست‌آمده از تربیت شهروندی در ۴ حوزه اندیشه‌های تربیت سیاسی و اجتماعی از سوی مطهری و دیویی، مشخص گردید که در مجموع ۱۹ مؤلفه در الگوی تربیت شهروندی ارائه می‌شود. در ادامه به‌منظور بررسی مقدار اثرگذاری هر یک از متغیرهای مذکور بر تربیت شهروندی از تکنیک معادلات ساختاری با استفاده از نرم‌افزار PLS استفاده شده است. بر این اساس در این بخش با استفاده از نرم‌افزار PLS به بررسی تبیین مبانی تربیت سیاسی و اجتماعی در اندیشه‌های جان دیویی و مطهری به‌منظور تدوین الگوی تربیت شهروندی پرداخته خواهد شد.

شکل ۱. ضرایب مسیر استاندارد مدل مفهومی پژوهش

اعداد نوشته‌شده بر روی مسیرها ضرایب مسیر را نمایش می‌دهد. برای آزمون معناداری ضرایب مسیر با استفاده از روش بوت استراپ^۱ مقادیر آزمون تی- استیودنت محاسبه شده است. مقادیر آزمون تی- استیودنت اگر مقداری بزرگ‌تر از ۱/۹۶ باشد، ضریب مسیر در سطح ۰/۰۵ معنادار است. با عنایت به نتایج مقدار ۹۶۰ برای معیار R^2 ، مقدار ۰/۲۹۹ برای معیار Q^2 و مقدار ۰/۵۳۴ برای معیار GOF تعیین شد که در مجموع نشان داد که الگوی مورد استفاده در این پژوهش از برازش مناسب و قدرت کارآمدی برخوردار است.

جدول ۵. نتایج حاصل از ارزیابی مدل ساختاری

ردیف	مسیر	بار عاملی به متغیر	عدد معناداری (t-value)	نتیجه	رتبه تأثیرگذاری
۱	ارزش‌ها	۰/۸۵۰	۸/۱۴۹	تأیید	(۱)
۲	مشارکت	۰/۸۲۶	۶/۳۲۶	تأیید	(۴)
۳	شایستگی‌های درونی	۰/۸۴۷	۱۴/۶۴۶	تأیید	(۲)
۴	شایستگی‌های بیرونی	۰/۸۳۱	۱۱/۰۸۰	تأیید	(۳)
۵	قانون‌مداری	۰/۸۳۰	۱۱/۱۹۵	تأیید	(۳)

1. Bootstrapping

رتبه	نتیجه	عدد معناداری	بار عاملی	مسیر	ردیف	
تأثیر گذاری		(t-value)	(β)	به متغیر	از متغیر	
(۵)	تأیید	۵/۰۴۶	۰/۷۵۷		مسئولیت‌پذیری	۶
(۶)	تأیید	۴/۲۶۵	۰/۶۷۱	اندیشه‌های	شهروند‌گری	۷
(۱)	تأیید	۱۲/۸۷۰	۰/۸۷۴	اجتماعی	انسانیت	۸
(۴)	تأیید	۷/۴۸۵	۰/۷۸۲	مطهری	اخلاق‌مداری	۹
(۲)	تأیید	۱۲/۰۹۸	۰/۸۳۲		درون‌سازی	۱۰
(۵)	تأیید	۲/۱۶۳	۰/۵۲۳		آزادی منابع	۱۱
(۳)	تأیید	۷/۱۴۰	۰/۸۴۴	اندیشه‌های	آزادی عقاید	۱۲
(۱)	تأیید	۷/۳۷۲	۰/۸۶۱	سیاسی	آزادی انسان	۱۳
(۲)	تأیید	۶/۱۶۰	۰/۸۵۲	دیویی	فردیت	۱۴
(۴)	تأیید	۷/۵۵۷	۰/۷۴۹		جامعه‌گرایی	۱۵
(۳)	تأیید	۹/۴۰۵	۰/۸۶۵		تعامل	۱۶
(۲)	تأیید	۱۹/۴۲۶	۰/۸۷۸	اندیشه‌های	تشریک‌مسابی	۱۷
(۱)	تأیید	۶/۲۵۷	۰/۸۹۲	اجتماعی	فرد محوری	۱۸
(۴)	تأیید	۲/۷۵۴	۰/۷۹۶	دیویی	اجتماعی محوری	۱۹
(۴)	تأیید	۲/۶۸۹	۰/۱۱۳		اندیشه‌های سیاسی مطهری	۲۰
(۱)	تأیید	۷/۴۳۸	۰/۴۰۷	تربیت	اندیشه‌های اجتماعی مطهری	۲۱
(۳)	تأیید	۴/۱۳۰	۰/۲۶۶	شهروندی	اندیشه‌های سیاسی دیویی	۲۲
(۲)	تأیید	۴/۴۷۰	۰/۳۲۶		اندیشه‌های اجتماعی دیویی	۲۳

با توجه به جداول فوق و همچنین شکل ۱، مشخص گردید که مؤلفه‌ها و عناصر به‌دست‌آمده تربیت شهروندی از اندیشه‌های تربیت سیاسی و اجتماعی مطهری و دیویی از بار عاملی قابل قبولی برخوردار بوده‌اند ضمن آن‌که الگوی مفهومی نیز از برآزش مناسبی برخوردار بوده است. بر این اساس مؤلفه‌های ارزش‌ها (۰/۸۵۰)، شایستگی‌های درونی (۰/۸۴۷)، شایستگی‌های بیرونی (۰/۸۳۱) و مشارکت (۰/۸۲۶) از اندیشه‌های سیاسی مطهری؛ انسانیت (۰/۸۷۴)، درون‌سازی (۸۳۲)، قانون‌مداری (۰/۸۳۰)، اخلاق‌مداری (۰/۷۸۲)، مسئولیت‌پذیری (۰/۷۵۷)، شهروند‌گری (۶۷۱)، از اندیشه‌های اجتماعی مطهری و آزادی انسان (۰/۸۶۱)، فردیت (۰/۸۵۲)، آزادی عقاید (۰/۸۴۴)، جامعه‌گرایی (۰/۷۴۹)، آزادی منابع (۰/۵۲۳)، از اندیشه‌های سیاسی دیویی، فرد محوری

۰/۸۹۲)، تشریک‌مسابی (۰/۸۷۸)، تعامل (۰/۸۶۵)، اجتماعی محوری (۰/۷۹۶) از اندیشه‌های اجتماعی دیویی به ترتیب ارائه شده بر تربیت شهروندی دانش‌آموزان تأثیرگذار است و قابلیت پیش‌بینی‌کنندگی آن (تربیت شهروندی) را دارند. ضمن آن‌که در مجموع اندیشه‌های سیاسی و اجتماعی مطهری و دیویی؛ بیشترین تأثیرگذاری بر تربیت شهروندی به ترتیب اولویت و مقدار بار عاملی به‌دست‌آمده عبارت است از: تربیت اجتماعی مطهری (۰/۴۰۷)، اندیشه‌های اجتماعی دیویی (۰/۳۲۶)، اندیشه‌های سیاسی دیویی (۰/۲۶۶)، اندیشه‌های سیاسی مطهری (۰/۱۱۳).

بحث و نتیجه‌گیری

گرچه شکل‌گیری و رشد شخصیت افراد یک جامعه الزاماً وابسته به تعلیم و تربیت رسمی نیست لیکن باید گفت که بخش اعظمی از رشد فردی و اجتماعی افراد توسط نهاد رسمی آموزش و پرورش صورت می‌گیرد. در این میان تربیت شهروندان خوب یکی از مهم‌ترین دل‌مشغولی‌های اکثر نظام‌های آموزشی جهان است. جامعه ملی و جهانی کنونی نیازمند حضور انسان‌های آگاه، مسئول، مشارکت‌جو، حساس به مسائل جامعه و علاقه‌مند به تعامل و گفتگو است. لذا باید تعلیم و تربیت رسمی جامعه نیز مطابق با چنین نیازمندی‌هایی، اهداف، روش‌ها و محتوای خود را موردبررسی و تجدیدنظر قرار دهد. شیوه‌ای از تعلیم و تربیت که از آن تحت عنوان تربیت شهروندی یاد می‌شود. مطابق با پژوهش‌های انجام شده در بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه نشان می‌دهد که مسئولان تعلیم و تربیت در این کشورها با عزمی راسخ و با تدوین برنامه‌های آموزشی متنوع، تربیت شهروند مناسب را در صدر اقدامات و فعالیت‌های خود قرار داده‌اند. با توجه به انتظاری که در نظام تعلیم و تربیت در زمینه‌ی پرورش همه‌جانبه توانایی‌های انسان می‌رود به نظر می‌رسد پرورش بعد سیاسی - اجتماعی به‌عنوان یکی از ساحت‌ها و قلمروهای اساسی تعلیم و تربیت از اهمیت اساسی برخوردار است. واقعیت این است که دهه‌های گذشته، دوره تغییرات عظیم در حوزه سیاسی و اجتماعی بوده است. قطعیت‌های گذشته و ایدئولوژی‌های آزمایش‌شده، تحت فشار نظریه‌ها و رویکردهایی قرار گرفته است که با پیش‌واژه «پست» یا «بعد» مشخص می‌شود. امروزه به علت مسائلی همچون تمرکززدایی از قدرت، گسترش فوق‌العاده فناوری اطلاعات، دهکده جهانی و مسائل مشترک جهانی همچون آلودگی محیط‌زیست، صلح و امنیت جهانی،

باعث شده است که تربیت شهروندی نه تنها در سطح محلی و ملی، بلکه در سطح بین‌المللی نیز مورد توجه قرار گیرد. ساحت سیاسی و اجتماعی به‌عنوان یکی از ساحت‌های اساسی نظام آموزش و پرورش در پی ایجاد دانش، مهارت، نگرش و ارزش‌هایی است که دانش‌آموزان را قادر می‌کند به‌عنوان شهروند فعال و آگاه در جامعه مشارکت کنند و از این جهت با تربیت شهروندی پیوندی ناگسستنی دارد. تربیت شهروندی مفهومی متکثر و چند چهره است که ابعاد مختلفی همچون مسئولیت‌پذیری، وحدت و تفاهم ملی، بردباری، قانون‌گرایی، درک فهم اجتماعی، مشارکت سیاسی و اجتماعی، صلح‌جویی، وفاق و همدلی، درک و فهم سیاسی، مهارت زندگی، برابری و تنوع را شامل می‌شود. تربیت اجتماعی و سیاسی به‌طور گسترده‌ای شامل آماده‌سازی دانش‌آموزان و دانشجویان برای نقش‌ها و مسئولیت‌هایشان به‌عنوان شهروند است. حوزه‌ی آموزش شهروندی تحت پوشش طیف وسیعی از تعبیرها است و موضوعات بسیاری را در برمی‌گیرد. نبودن الگوی نظری و دیدگاه‌هایی که مورد پذیرش و عمل کارگزاران امر تربیت باشد در ساحت‌های مختلف تعلیم و تربیت از جمله تربیت سیاسی - اجتماعی باعث ناهماهنگی، دوباره‌کاری و اقدامات تضاد می‌شود. یکی از چالش‌های دوران معاصر در برابر تربیت اجتماعی و دینی، گریز از مطلق‌نگری و روی آوردن به کثرت‌گرایی است. از این رو پژوهش حاضر به تبیین مبانی تربیت سیاسی و اجتماعی در اندیشه‌های دیویی و مطهری به‌عنوان دو عالم به‌منظور تدوین الگوی تربیت شهروندی برای آموزش و پرورش پرداخت.

با توجه به یافته‌های به‌دست‌آمده نتیجه‌گیری می‌شود که تربیت شهروندی یکی از الزامات جامعه شهری و ارتقای مدینه فاضله در زندگی امروزی است؛ زیرا فرد را از انزوای اجتماعی و نحوه تعامل با جامعه تقویت می‌کند. حال آن‌که تربیت شهروندی برآمده از ساحت اجتماعی و سیاسی، آمادگی فرد را در مواجهه با رویکردهای اجتماعی و سیاسی جامعه تقویت می‌کند به‌طوری‌که فرد با توان و بینش کافی در جامعه اجتماعی و سیاسی حاضر می‌شود و بدون هرگونه تعارض و از خودباختگی، تلاش خواهد کرد فردیت خود را رو به بهبودی گسترش دهد و در تعاملات و فرایندهای سیاسی جامعه خویش به‌عنوان یک فرد متعهد شرکت کند. با استناد به سند تحول بنیادین (۱۳۹۰)، ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی بخشی از جریان تربیت رسمی و عمومی ناظر به کسب شایستگی‌هایی است که متریان را قادر می‌کند تا شهروندانی فعال و آگاه باشند و در

فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی مشارکت کنند. بر اساس یافته‌های پژوهش پیشنهاد می‌شود که به‌منظور بهبود شایستگی‌های درونی و بیرونی دبیران، آموزش‌هایی بر اساس نیاز شغلی آنان ارائه گردد همچنین، میزان مسئولیت‌پذیری و اخلاق‌مداری دبیران موردسنجش مداوم قرار گیرد. از طرف دیگر پیشنهاد می‌گردد که برای تعامل بیشتر دبیران، جلسات هم‌اندیشی برای آنان برگزار گردد و از فن طوفان فکری برای حل مسائل استفاده شود. پژوهش حاضر مانند هر پژوهش دیگری با محدودیت‌هایی مواجه بود که از آن جمله می‌توان به جامعه آماری که به دبیران علوم اجتماعی بندرلنگه محدود می‌شد و همچنین عدم اندازه‌گیری متغیرهای مزاحمی مانند آموزش ضمن خدمت و سرمایه اجتماعی و سیاسی دبیران اشاره کرد. علاوه بر این از ابزار مصاحبه و پرسشنامه در این پژوهش استفاده شد و ابزارهای دیگری مانند مشاهده مورد استفاده قرار نگرفت.

منابع

- احمدی، غ.، عصاره، ع. و امینی زرین، ع. (۱۳۹۷). تبیین مراحل تعلیم و تربیت سیاسی (گذرگاه سیاست‌پذیری) بر مبنای مراحل رشد شناختی با تأکید بر دوره‌های تحصیلی. *دوفصلنامه علمی-پژوهشی دانش سیاسی*، ۱۴(۱)، ۶۰-۲۳.
- افتخار، الف. و مهجور، ح. (۱۳۹۷). الگوی تربیت سیاسی از دیدگاه شهید مطهری (ره). *رهیافت انقلاب اسلامی*، ۱۰(۳۶)، ۹۸-۷۷.
- ترکمان، ف. و بهمن پور، س. (۱۳۸۹). *سنجش میزان پرداخت کتاب‌های علوم اجتماعی به ابعاد شهروندی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکز
- سعدی، الف. (۱۳۹۶). *چهارچوب فلسفی فلسفه تعلیم و تربیت جان دیویی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شهید چمران اهواز
- فزونی شرجینی، ر.، پیری، م. و اسدیان، س. (۱۳۹۵). چالش‌های برنامه‌درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی در تربیت شهروندی اجتماعی بر اساس الگو تایلر. *دوفصلنامه نظریه و عمل در برنامه‌درسی*، ۴(۷)، ۸۰-۵۵.
- قلتاش، ع. (۱۳۹۱). مبانی اجتماعی و سیاسی تعلیم و تربیت: بررسی تطبیقی رویکردها و دیدگاه‌های تربیت شهروندی. *پژوهشنامه مبانی تعلیم و تربیت*، ۲(۱)، ۶۴-۴۷.
- لطف‌آبادی، ح. (۱۳۸۵). آموزش شهروندی ملی و جهانی همراه با تحکیم هویت و نظام ارزشی دانش‌آموزان. *نواوری‌های آموزشی*، ۵(۱۷)، ۴۴-۱۱.
- مطهری، ع. (۱۳۹۵). توجه به آموزش و پرورش اجتماعی و سیاسی دانشجویان. گروه علوم پزشکی.

میر، م، شمشیری، ب (۱۳۹۴). بررسی انسان‌شناسی عرفان اسلامی و دلالت‌های آن در تربیت شهروندی. فصلنامه علمی تربیتی اندیشه‌های نوین تربیتی، ۱۱(۳)، ۱۵۴-۱۳۵.

References

- Dewey, J. (1960). Democracy and education. An introduction to the philosophy of education. USA: Macmillan Company.
- Creswell, J. W., & Miller, D. L. (2000). Determining validity in qualitative inquiry. *Theory into practice*, 39(3), 124-130.
- Midha, A., Mathur, S., & Jain, M. R. (2017). Determinants of Organization Citizenship Behaviour: A Study on Professional College Teachers in Delhi/NCR. *Ushus-Journal of Business Management*, 13(2), 39-52.

